

ДЕРЖАВНИЙ БЮДЖЕТ — фінансовий план держави у формі затвердженого вищим законодавчим органом країни документа, що містить кошторис державних доходів і видатків протягом фінансового року й особливості порядку застосування норм податкового та фінансового законодавства. Принципи і порядок формування Д. б. регламентує законодавство (в Україні — Бюджет. кодекс). В екон. розумінні Д. б. — інструмент держ. регулювання економіки, перерозподіл. механізм для фінансування функцій держави, соц. виплат й інвестицій. В екон. науці поняття «Д. б.» застосовують у широкому розумінні, яке включає зведений бюджет і держ. фонди соц. страхування. Через Д. б. реалізують перерозподіл. і відтворювал. функції держ. фінансів: перерозподіл. — для забезпечення доступу соціально незахищених верств насел. до соц. послуг (освіта, охорона здоров'я) та мін. соц. стандартів (пенсійне забезпечення, соц. допомоги), а також міжгалуз. перерозподілу фінанс. ресурсів; відтворювал. — через держ. програми екон. розвитку та держ. інвестиції.

Щорічна процедура прийняття Д. б. (бюджет. процес) у різних країнах суттєво відрізняється і залежить від форми держ. устрою. У США (президент. респ.) президент вносить проект бюджету на наступ. фінанс. рік, що розпочинається у жовтні, на розгляд Конгресу в лютому. На практиці Д. б. США затверджують не пізніше вересня, оскільки зазвичай Конгрес розглядає альтернативні проекти (Сенату і Палати представників), розбіжності між якими обговорюють у ході переговорів між сторонами. У Великій Британії (парламент. респ.) приймають проект уряду, що має підтримку більшості у Парламенті. В Україні осн. засади бюджет. політики на наступ. рік («бюджетна резолюція») затверджує ВР у травні. Органи держ. виконав. влади (мін-ва, держ. адміністрації, комітети) складають проекти кошторисів видатків і подають їх Мін-ву фінансів для зведення у єдиний кошторис (формування Д. б. за схемою «знизу вгору»). При складанні проекту Д. б. на основі макроекон. прогнозів на наступ. фінанс. рік розраховують очікувані податк. і неподатк. надходження. Міністерство фінансів збалансовує очікувані доходи (податк. й ін. надходження) і заплановані видатки, коригує останні у бік зменшення у разі недостатності очікуваних доходів, визначає запланований розмір перевищення доходів над видатками (профіцит) або видатків над доходами (дефіцит) і у вересні подає проект Закону «Про державний бюджет» на наступ. рік для розгляду ВР. Також Міністерство фінансів визначає джерела покриття дефіциту Д. б.: внутр. і зовн. запозичення, продаж держ. майна та ін. Міжвідомчі, міжгалуз., міжрегіон. суперечності, які виникають у процеси

прийняття Д. б., врегульовують шляхом досягнення компромісів. Особливістю бюджет. процесу в Україні є право Президента накладати вето у разі незгоди з прийнятим Законом «Про державний бюджет» і направити свої зауваження для врахування ВР. Процедура прийняття Д. б. в Україні часто зволікається, що зумовлене конфліктом інтересів між правлячими елітами (парламент. партіями) та гілками влади, їх нездатністю досягати компромісів у встановленні законодавством термінів. Затвердження Д. б. із запізненням (після поч. бюджет. року) порушує безперервність фінансування соц. програм. Важливий параметр Д. б. — рівень дефіциту, що не повинен перевищувати 3 % ВВП. При розробленні Д. б. використовують т. зв. золоте правило, згідно з яким держ. запозичення повинні залучатися винятково для фінансування держ. інвестицій, а фінансування поточ. споживання за рахунок запозичень не допустиме. Правило збалансов. бюджету передбачає, що дефіцити Д. б. в окремі несприятливі роки (зокрема екон. депресії) повинні покриватися за рахунок профіцитів Д. б. під час екон. піднесення; у довгострок. періоді держ. доходи мають дорівнювати видаткам (бути збалансованими). Це правило реалізують шляхом затвердження середньострок. бездефіцит. бюджетів на 3–5 р. Кількіс. виміром абсолют. розміру Д. б. є обсяги бюджет. видатків за рік. Віднос. розмір Д. б. обчислюють шляхом ділення річної суми бюджет. видатків на номінал. ВВП. Зростання розмірів Д. б. відносно ВВП означає підвищення рівня держ. втручання в економіку, ступеня її «одержавлення». Залежно від обсягів функцій, закріплених за державою, відносні розміри Д. б. країн суттєво різняться. Для ліберал. економіки (США, Канада, Велика Британія, Ірландія, країни Пд.-Сх. Азії) характерний порівняно низький рівень «одержавлення» економіки — 20–30 % ВВП. У таких країнах видатки Д. б. призначені для фінансування базових функцій держави: держ. упр., безпека, оборона, забезпечення мін. соц. стандартів і соц. послуг у галузі медицини та освіти. Соц.-орієнтов. економіці притаманний порівняно вищий рівень перерозподілу ВВП через бюджет (більшість країн континентал. Європи) — 40–60 % ВВП. Такий рівень перерозподілу потребує застосування високих ставок оподаткування приват. і корпоратив. доходів. Відносно вищі розміри Д. б. у таких країнах мотивовані законодавчо закріпленими зобов'язаннями держави з фінансування соц. трансфертів і послуг на рівні, що значно перевищує мін. соц. стандарти (як це прийнято у ліберал. економіці). Для скорочення надмір. рівня фінанс. навантаження на економіку в 1990-х рр. багато країн запровадили спец. фінанс. норми, які законодавчо закріплюють бюджетні

обмеження: прямі ліміти розміру держ. видатків, податкові «стелі», ліміти бюджет. дефіциту та держ. боргу.

Тенденції до зростання абсолют. і віднос. обсягів Д. б. в Україні мали місце 1999–2006, протягом яких рівень «одержавлення» економіки зріс з 35 до 44 % ВВП (відношення видатків зведеного бюджету і держ. фондів соц. страхування до ВВП). Такий рівень «одержавлення» економіки вимагає високого рівня податк. навантаження, що стримує ділову активність і знижує конкурентоспроможність укр. товарів в умовах глобалізації та посилення міжнар. конкуренції. Оптимал. для України обсяги Д. б. (у широкому розумінні) не повинні перевищувати 39–40 % ВВП, що потребує економії фінанс. ресурсів за рахунок скорочення непродуктив. держ. видатків (насамперед на держ. упр.), проведення пенсій. реформи, запровадження мед. страхування, перегляду та скасування низки малоефектив. бюджет.

програм, докорін. реформування системи соц. допомоги та соц. пільг, скасування субсидій.

Рекомендована література

1. Луніна І. О. Державні фінанси України в перехідний період. 2000;
2. Бланкарт Ш. Державні фінанси в умовах демократії: Вступ до фінанс. науки / Пер. з нім. 2000;
3. Азаров М. Я., Ярошенко Ф. О., Лібанова Е. М., Альошин В. Б., Білянський О. М. Бюджетна політика у контексті стратегії соціально-економічного розвитку України: У 6 т. 2004;
4. Азаров М. Я., Ярошенко Ф. О., Єфименко Т. І., Андрущенко В. Л., Бабич Н. М. Державна фінансова політика та прогнозування доходів бюджету. 2004 (усі – Київ).

В. В. Зимовець

Бібліографічний опис:

Державний бюджет / В. В. Зимовець // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2007. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-26165>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).